

моральні якості, а також ситуації морального вибору, з якими дитина зустрічається в реальному житті. Перспективами подальшого дослідження вважаємо емпіричне дослідження ролі таких видів художньо-мовленнєвої діяльності, як сприймання на слух і розуміння дітьми змісту художніх творів, а також відтворення їх змісту в переказі або бесіді у формуванні етичних уявлень старших дошкільників.

Список використаних джерел

1. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах: підруч. для студ. вищ. навч. закл. ф-тів дошк. освіти. Київ : Видавничий дім «Слово», 2006. 304 с.
2. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (Системний підхід). Київ : Стилосо, 2000. 336 с.
3. Лохвицька Л. В. Психолого-педагогічна підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти до процесу морального виховання дітей. *Рідна школа*. 2012. № 12. С. 70–74.
4. Пасічник А. В. Роль художньої літератури у становленні та розвитку етичних уявлень дошкільників. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. Умань : ПП Жовтий, 2010. Ч. 4. С. 200-207.
5. Шипіло Л. Грі-драматизації – належну увагу. *Дошкільне виховання*. 2013. №1. С.14–17.

УДК 373.5.091.2:331.548]:37.091.12.011.3-051

Кузьменко В.Ю.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ СХИЛЬНОСТІ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФЕСІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ ІЗ РІЗНИМ ТИПОМ ЕМОЦІЙНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ

Анотація. У статті проаналізовані особливості схильності до педагогічної професії старшокласників із різним типом емоційної спрямованості. Було виявлено, що існує зв'язок між рівнем схильності до педагогічної професії та типом емоційної спрямованості у старшому шкільному віці. Так, у старшокласників з високим рівнем схильності до педагогічної професії переважають емоції, пов'язані з потребою у спілкуванні та взаємодії з іншими людьми.

Ключові слова: професійна схильність, схильність до педагогічної професії, емоційна спрямованість, старший шкільний вік.

Постановка проблеми. Вибір шкільною молоддю педагогічної професії є складним процесом розвитку схильності до неї, оскільки вимагає орієнтування у вимогах професійної діяльності та адекватної оцінки власних особистісних якостей, які б забезпечили їх досконалу

реалізацію. Отже, проблема підготовки майбутніх педагогів вже у старшому шкільному віці сьогодні є важливою та актуальною і вимагає різнопланових досліджень.

Аналіз останніх досліджень. У теоретичних розробках проблему професійного самовизначення та розвитку професійних схильностей часто пов'язують з різними аспектами розвитку особистості. Так, Т.Н. Афанасьєва, І.С. Кон пов'язують самовизначення з проблемами розвитку особистості та її самосвідомості; Л.Н. Кочан, А.В. Мудрик, Д.І. Фельдштейн — із проблемою соціальної зрілості і визначення життєвої позиції; В.Ф. Сафрін, П.П. Соболев — з питаннями самореалізації особистості. Р. Бернс, Л.І. Божович, А.М. Кухарчук пов'язують самовизначення зі специфікою юнацького віку, із процесами соціалізації і вибору професії.

У наукових дослідженнях І.В. Дубровіної, Б.С. Круглова, Л.О. Тодоріва, Н.М. Толстих, Є.Г. Головахи, І.О. Мартинюка, Л.В. Сохана, В.О. Ядова та інших відтворюється певна спрямованість вивчення особистостей прояву професійних інтересів у старшокласників, їх види, механізми та чинники.

Здійснений аналіз психологічної літератури з проблеми професійного самовизначення та прояву професійних схильностей особистості свідчить про те, що у дослідженнях акцент переважно ставиться на необхідності вивчення ролі суб'єкта у цьому процесі. Викликає великий інтерес у практичних та шкільних психологів також проблема профорієнтаційної роботи із підлітками та старшокласниками, її методи та форми, різноманітні методики дослідження особливостей професійного самовизначення та особливостей схильності до певної професійної діяльності, зокрема, педагогічної.

У зв'язку з цим **мета дослідження** — здійснити порівняльний аналіз особливостей схильності до педагогічної професії старшокласників із різним типом емоційної спрямованості.

Виклад основного матеріалу. У психології поняття схильності до діяльності розглядалося досить глибоко та всебічно. Так, О.Б. Орлов розглядає її як предметно-функціональну потребу особистості у виконанні діяльності та її постійному вдосконаленні. Її особливістю, за думкою автора, є те, що людину спонукає до дії не лише результативність виконуваної роботи, але і її змістовно-процесуальна сторона (наприклад, задоволення від самої діяльності), що посилює внутрішню мотивацію. Серед основних передумов розвитку схильності до конкретної діяльності він вирізняв [5]:

– загальний рівень розвитку мотиваційної сфери особистості, який становить так звану особистісну готовність до діяльності,

- загальне відношення до певного виду діяльності,
- самі умови діяльності, які сприяють розвитку схильності до неї.

Специфічні характеристики схильності як мотиву поведінки вирізняє Є.П. Ільїн. Основною серед них він вважає відповідність цього спонукання змісту діяльності на основі глибокого ознайомлення з її суттєвими характеристиками. При цьому діяльність, відповідна схильності, завжди є особистісно значущою і сприяє формуванню спрямованості особистості. Окрім цього, схильність сприяє породженню стійкого інтересу до діяльності, що забезпечує постійний саморозвиток у обраному напрямку. Автор зазначає також, що супутником схильності зазвичай є здібності до цієї ж діяльності. У комплексі ці ознаки значною мірою дозволяють характеризувати професійне покликання особистості [2, с. 160-161].

Професійні схильності полягають у поєднанні професійних інтересів з усвідомленням власних здібностей і можливостей. Але це утворення не передбачає практичних спроб у діяльності. Схильність — будь-яке позитивне, внутрішньо вмотивоване ставлення до якого-небудь заняття. Психологічну основу схильностей складає стійка потреба особистості в певній діяльності, коли привабливими стають не лише досягнуті результати, а й сам процес діяльності. Розвинута схильність характеризується довготривалим прагненням до діяльності і творчим ставленням до її зміни, розвитку, до постійного накопичення знань і вдосконалення вмінь та навичок, які відповідають даній діяльності. Таку схильність ще називають покликанням [1].

Специфічні особливості педагогічної схильності розглядає А.К. Маркова. На її думку, це стійка мотивація до професії вчителя, яка не може зводитися лише до любові до дітей. Вона передбачає прагнення до освоєння та реалізації професії, яке сприяє переборенню труднощів та перешкод на цьому шляху. Основною її ознакою автор вважає стійкий інтерес до особистості учня, що визначає сприйняття педагогом будь-якої виробничої ситуації та логіку поведінки у цілому.

Окрім цього А.К. Маркова зазначає важливу роль широкого спектру педагогічних здібностей як у формуванні, так і в реалізації схильності до роботи вчителя [4].

При обранні учнями педагогічної професії ними далеко не завжди усвідомлюються її суттєві ознаки. Проблемою при цьому є дещо спрощене та поверхове уявлення шкільної молоді про професію вчителя, основними функціями якого переважно вважаються навчальна та виховна. При цьому школярі потребують ознайомлення з суттєвими ознаками педагогічної професії, які далеко не зразу вирізняються ними на основі попереднього життєвого досвіду. До їхнього складу можна

віднести ті характеристики, які свідчать, передусім, про творчий та багатогранний зміст роботи вчителя.

У роботах В.А. Семиченко серед них вирізняється її поліфункціональність, яка повсякчас спрямована на досягнення освітніх, виховних та розвивальних цілей, а тому від учителя постійно вимагається комплексність у окресленні професійної мети. Наступною характеристикою педагогічної професії автор вважає варіативність діяльності вчителя, яка зазвичай не регламентується чіткими правилами та інструкціями, а вимагає творчого підходу, самостійного прийняття рішень, вибору прийомів та засобів дій у кожній конкретній ситуації. Важливою характеристикою роботи вчителя є поєднання реальних дій «тут і тепер» із прогностичними припущеннями щодо їхніх наслідків та результатів [7].

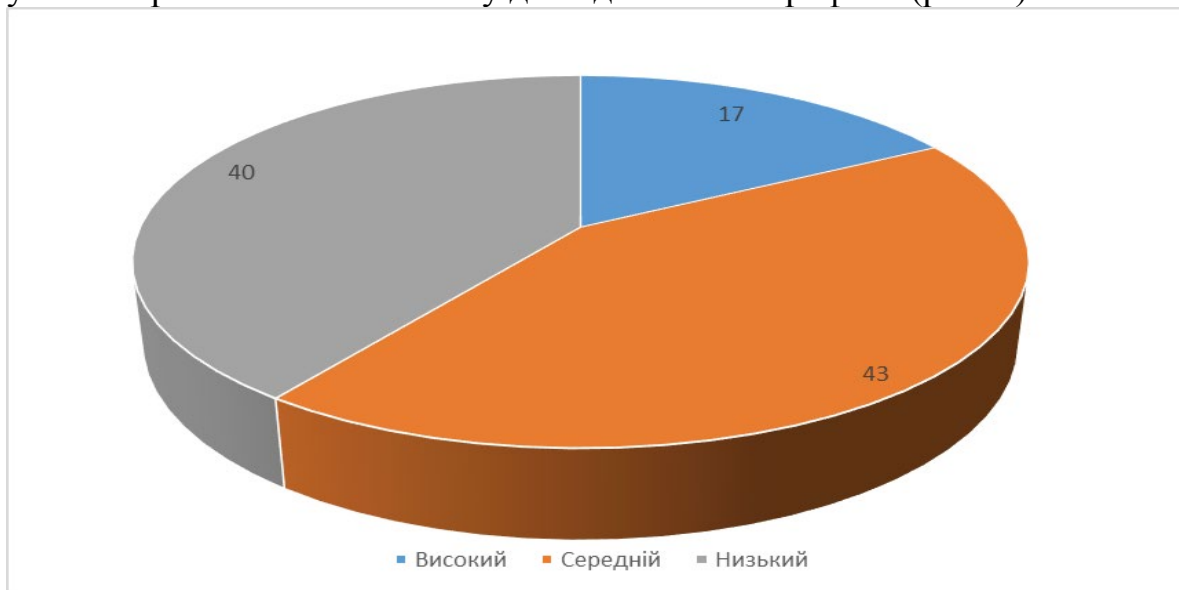
При цьому підкреслюється необхідність застосування доцільних педагогічних прийомів на практиці з їх теоретичним опрацюванням, аналізом та узагальненням на майбутнє. Педагогічна діяльність передбачає також інтегративність мисленнєвої діяльності, тобто здатність учителя розглядати та пояснювати події, ситуації з огляду на цілісний комплекс їхніх причин та умов виникнення. І, зрештою, робота педагога передбачає реалізацію багаторівневої взаємодії з учнями та колегами на основі постійного самопізнання та самовдосконалення [7].

З огляду на складність професійної педагогічної діяльності стає очевидною необхідність розвитку такої базової передумови її вибору шкільною молоддю, як педагогічної схильності, яка передбачає, з одного боку, орієнтування у вимогах професійної діяльності, а з іншого — наявність адекватної самооцінки власних особистісних якостей, які б забезпечили їх ефективну реалізацію [3].

Як зазначається у сучасній психолого-педагогічній літературі, традиційними засобами розвитку мотивації, у тому числі і схильності до педагогічної діяльності, є лекції та бесіди, які пояснюють зміст педагогічних функцій та особливостей їх реалізації у подальшій діяльності. Беручи до уваги структуру педагогічної схильності, доцільними можуть бути також заходи, спрямовані на інформування молоді про спеціальні здібності, необхідні для успішної роботи вчителя, про особливості його професіоналізації протягом життєвого шляху тощо [3].

На нашу думку, науковий інтерес становить емпіричне вивчення емоційного аспекту розвитку схильності до педагогічної професії у старшокласників. Дослідження проводилось на базі Гімназії № 18 Полтавської міської ради і охоплювало 30 старшокласників, віковий діапазон опитуваних становив 15-16 років. Статевий склад вибірки налічував 16 хлопців і 14 дівчат.

Проаналізуємо результати дослідження за методикою «Тест на схильність до педагогічної професії» (за Є.М. Павлютенковим) [6]. Вона була використана нами з метою дослідження рівня схильності учнів старшого шкільного віку до педагогічної професії (рис. 1).

Рис. 1. Рівні схильності старшокласників до педагогічної професії (у %)

Найбільше старшокласників демонструють середній рівень схильності до педагогічної професії (43 %). Ці юнаки та дівчата, приміряючи на себе майбутню професію педагога, розуміють, що така робота завдаватиме їм певних незручностей, але в цілому задоволені професією. Частина цих досліджуваних уже зараз відчують певний дискомфорт, пов'язаний із педагогічною професією, і розуміють, що у подальшому його доведеться переборювати зусиллям волі.

Деяко менша частина старшокласників (40 %) мають низький рівень схильності до педагогічної професії. Цим досліджуваним не дуже підійдуть професії з частими і напруженими міжособовими контактами, постійною взаємодією з іншими людьми, якою є і педагогічна професія.

Найменша частина старшокласників (17 %) мають високий рівень схильності до педагогічної професії. Їм цілком підходить робота, пов'язана із спілкуванням, взаємодією з іншими. Вони здатні залишатись спокійними у несподіваних ситуаціях та знаходити вихід з них, бути привітними, тактовними, уважними, здатними ставити себе на місце інших людей, а також знаходити спільну мову з різними людьми.

Далі проаналізуємо результати дослідження за методикою «Дослідження емоційної спрямованості особистості» (за

Б.І. Додоновим) [9]. Вона була використана нами з метою дослідження емоційної спрямованості старшокласників (рис. 2).

Як свідчать отримані дані, провідними емоціями у старшокласників є комунікативні, що з'являються на основі потреби у спілкуванні: бажання спілкуватись, ділитись думками та переживанням (40%), та глорістичні, пов'язані з потребою в самореалізації, у славі (20%).

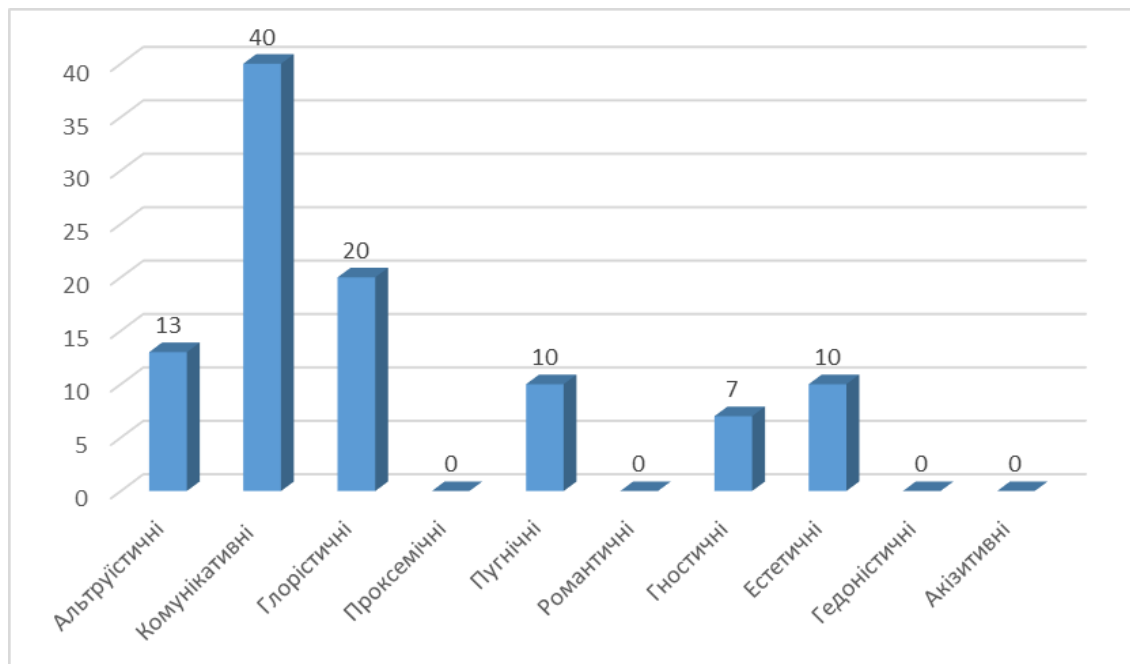

Рис. 2. Показники емоційної спрямованості старшокласників (у %)

Дещо менше важливими є альтруїстичні переживання, які з'являються на основі потреби в допомозі іншим людям: бажання принести іншим людям радість та щастя; почуття тривоги за долю інших людей, турбота про них (13 %), пугнічні емоції, які з'являються від потреби у подоланні небезпеки, цікавість до боротьби, почуття спортивного азарту, почуття сильного вольового і емоційного напруження, та естетичні емоції, пов'язані з ліричними переживаннями: краси; задоволення красою будь-чого; почуття граціозного (по 10 %). Найменш важливими для старшокласників є гностичні емоції, пов'язані з радістю пізнання (7 %). Не виявили важливості досліджувані у таких видах емоцій, як проксемічні, романтичні, гедоністичні та акізитивні (по 0 %).

Отже, найбільше уваги досліджувані старшокласники віддали комунікативним емоціям, а от абсолютно не представлені виявились проксемічні та акізитивні емоції. Перші викликаються діяльністю, зміною її в ході праці, успіхом, або неуспіхом її,

перешкодами її здійснення та завершення: бажання досягти успіхів у роботі, а другі формуються у зв'язку з інтересом до накопичення: потяг до накопичення, привласнення.

Важливо провести порівняльний аналіз особливостей схильності до педагогічної професії старшокласників із різним типом емоційної спрямованості. Для цього ми порівнюємо результати, скориставшись коефіцієнтом кореляції Пірсона r_{xy} [8]. Детальне обчислення кореляційної залежності проводилося нами за допомогою пакету статистичних комп'ютерних програм IBM SPSS Statistics for Windows, Version 20.0.

За результатами порівняльного аналізу (табл. 1) можемо зробити висновок, що позитивна помірна лінійна кореляція при $p \leq 0,05$ спостерігається між схильністю до педагогічної професії і проявом альтруїстичних емоцій (0,360), тобто чим розвиненішими у старшокласників є переживання, які з'являються на основі потреби в допомозі іншим людям (бажання принести іншим людям радість та щастя; почуття тривоги за долю інших людей, турбота про них), тим більший рівень схильності до педагогічної професії вони демонструють.

Таблиця 1.

Характеристика кореляційних зв'язків між показниками схильності до педагогічної професії та типом емоційної спрямованості старшокласників

Емоції	Рівень схильності до педагогічної професії
Альтруїстичні	0,360*
Комунікативні	0,406*
Глорістичні	-0,093
Проксемічні	-0,168
Пугнічні	-0,035
Романтичні	0,028
Гностичні	0,356*
Естетичні	-0,167
Гедоністичні	0,104
Акзитивні	0,136

Також позитивна помірна лінійна кореляція при $p \leq 0,05$ спостерігається між схильністю до педагогічної професії і проявом

комунікативних емоцій (0,406), тобто чим розвиненішими у старшокласників є емоції, які з'являються на основі потреби у спілкуванні (бажання спілкуватись, ділитись думками та переживанням, знайти їм відгук; почуття симпатії; почуття поваги до інших), тим більший рівень схильності до педагогічної професії вони демонструють.

Крім того, позитивна помірною лінійною кореляцією при $r \leq 0,05$ спостерігається між схильністю до педагогічної професії та проявом гностичних емоцій (0,356), тобто чим розвиненішими у старшокласників є емоції, які пов'язані з потребою у пізнавальній гармонії (потяг до розуміння, проникнути у суть явища; почуття здивування; почуття загадки, близькості рішення; радість відкриття істини), тим більший рівень схильності до педагогічної професії вони демонструють.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, педагогічна схильність є складним мотиваційним утворенням, яке є джерелом активності особистості саме у контексті безпосереднього виконання її професійної діяльності на основі стійкого інтересу та реалізації педагогічних здібностей.

Було виявлено, існує зв'язок між рівнем схильності до педагогічної професії та типом емоційної спрямованості у старшому шкільному віці, зокрема, у старшокласників з високим рівнем схильності до педагогічної професії переважають емоції, пов'язані з потребою у спілкуванні та взаємодії з іншими людьми.

Перспективами подальших досліджень у контексті обраної проблематики є розробка профорієнтаційного тренінгу для тих старшокласників, які мають нестійкі професійні інтереси та не можуть співвіднести власні схильності із майбутньою сферою діяльності.

Список використаних джерел

1. Вульф В.М., Хозе С.А., Иванов В.К. Кем и каким быть? *Воспитание школьников*. 1991. № 5. С. 28- 31.
2. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. Санкт-Петербург: Питер, 2003. 512 с.
3. Калюжна Ю.І. Самооцінковий аспект розвитку схильності до педагогічної діяльності у шкільній молоді. *Психологія і особистість*. 2017. № 2(12). С. 93-101.
4. Маркова А.К. Психология труда учителя. Москва: Знание, 1993. 190 с.
5. Орлов А.Б. Склонность и профессия. Москва: Знание, 1981. 96 с.
6. Павлютенков Е.М. Кем быть ? Київ: Молодь, 1983. 200 с.
7. Семиченко В.А. Психология педагогической деятельности. Київ: Вища школа, 2004. 335 с.
8. Сидоренко Е.В. Методы математической обработки в психологии. Санкт-Петербург: Речь, 2002. 350 с.
9. Тест-анкета «Эмоциональная направленность» (Б.И. Додонов). *Диагностика эмоционально-нравственного развития* / Ред. и сост. И.Б. Дерманова. Санкт-Петербург, 2002. С.132-134.